

Gecsei Edit

Nyelvi örökségünk tanításáról: lehetőségek és tapasztalatok

A regionális kultúra beépítése a magyartanításba sokszínű lehetőséget kínál az anyanyelvi nevelésre és a személyiség fejlesztésére. A *Nyelvünkben élünk* modul nyelvi örökségünk tanításával foglalkozik. A nyelv állandóságának és változásának megfigyelésére alapozva jutunk el a szófejtéstől a szókincsgyarapításon át a tájszók szépségének felismeréséig és a regionális köznyelv közösségfejlesztő erejéig. A mindennapi élet, az ételek, az emberi tulajdonságok, a dramatikus játékok jelentésrétegeinek megfejtésével ismerjük meg elődeink gondolkodását és életét. A névcsúfolók, a falucsúfolók, a nyelvi játékok felidézésével tapasztaljuk meg a tájnyelv játékosságát, sokszínűségét. Az élményeken keresztül történő megértés, az együttes tanulói tevékenység, a kreativitás fejlesztése, az összetartozás érzésének erősítése meghatározó eleme a nyelvi örökség tanításának. A feladatok változatos tanulásszervezési módszerekre épülnek, fejlesztik a tanulók szövegértését, szótárhasználati kompetenciáját, kreativitását, együttműködési készségét értékorientációját, a pozitív attitűd és tolerancia kialakítását.

Bevezetés

A regionális kultúra beépítése a magyartanításba sokszínű lehetőséget kínál az anyanyelvi nevelésre és a személyiség fejlesztésére. A *Múzsák tánca* című taneszközcsomagban megjelenő *Nyelvünkben élünk* modul Győr-Moson-Sopron megye nyelvi örökségének a tanításával foglalkozik. A modul a térségre jellemző dialektológiai és nyelvtörténeti vonatkozású ismereteket tárgyalja. Helyet kapnak benne játékok, nyelvi fejlesztést szolgáló feladatok, a tájnyelv jellegzetességeit és a régió nyelvtörténeti emlékeit feldolgozó részek is. A nyelv állandóságának és változásának megfigyelésére alapozva jutunk el a szófejtéstől a szókincsgyarapításon át a tájszók szépségének felismeréséig és a regionális köznyelv közösségfejlesztő erejéig. A mindennapi élet, az ételek, az emberi tulajdonságok, a dramatikus játékok jelentésrétegeinek megfejtésével ismerjük meg elődeink gondolkodását és életét. A névcsúfolók, a falucsúfolók, a nyelvi játékok felidézésével tapasztaljuk meg a tájnyelv játékosságát, sokszínűségét. Az élményeken keresztül történő megértés, az együttes tanulói tevékenység, a kreativitás fejlesztése, az összetartozás érzésének erősítése meghatározó eleme a nyelvi örökség tanításának. A feladatok változatos tanulásszervezési módszerekre épülnek, fejlesztik a tanulók szövegértését, szótárhasználati kompetenciáját, kreativitását, együttműködési készségét értékorientációját, a pozitív attitűd és a tolerancia kialakítását. A tanulmány célja, hogy arra buzdítsa más régiók magyartanárait, kutassák fel és építsék be tanítási gyakorlatukba térségük nyelvi örökségét.

A regionális kultúrát bemutató taneszközök

Az Európa-gondolat megjelenítése a tantervekben és a tanításban általában összekapcsolódik a regionalizmus eszméjével, a regionális kultúra megismertetésével. „A regionális kultúra felfogásában el kell mozdulni a csak hagyományismereti szemlélettől eljutva a diákok mai – szélesen értelmezett

kulturális környezetének értelmezéséig. A regionális kultúra tanítása lényegében tehát interdiszciplináris tartalmak közvetítését kívánja” (Forgács–Horváth 2006: 914).

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság Génusz Loci Körében két regionális modultankönyvet írtam a magyar irodalom tanításához Körös-körül Rába vize hullámszik és Üzen a múlt címmel (1–2. kép).

1. kép

Körös-körül Rába vize hullámszik című modulkönyv

2. kép

Üzen a múlt című modulkönyv

A *Műveld a csodát, ne magyarázd!* taneszközcsoomag a regionális modultankönyv-sorozathoz kapcsolódó, a *Múzsák tánca* című program keretében illeszkedik.

A fejlesztés arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen taneszközháttérrel, tananyagtartalommal, módszertani eszközökkel, tanítási-tanulási tevékenységformákkal lehet nemzedékek örökségét, a hely szellemét tanítani úgy, hogy az ismeret adva fejlessze a kreativitást, személyiséget formáljon, és közben élményt nyújtson. Olyan taneszközök létrehozása volt a cél, amelyek különböző játékos tevékenységi formák segítségével hozzájárulnak a tanulók értelmi és érzelmi fejlesztéséhez, a kreativitást sok irányban formálják, segítik a tanulók szociális érzését, az esztétikai értékek

felfedezésére, a régió kulturális értékeinek megbecsülésére nevelnek. Szakmai műhelyek jöttek létre a megyében, többéves kutatómunkával feltárva értékeinket, taneszközökbe integrálva őket. Nagy lehetőség volt a humán erőforrások intézmények közötti koordinálása, 22 iskola 38 pedagógusa vett részt az innovációs munkában. 3 napos országos konferencián került bemutatásra az 5 éves kutató-fejlesztő munka eredményeként létrejött *Műveld a csodát, ne magyarázd!* taneszközcsomag, és a kipróbáló iskolák is beszámoltak munkájukról.

Az innováció során szemléletváltásra volt szükség több területen is, hogy a tanárok részt tudjanak venni a fejlesztő munkában.

„A szemléletváltás területei:

Tartalmi megújulás

- a régió/hely sokszínű kulturális öröksége
- kitörés a tantárgyi struktúrából
- integratív elemek beemelése a magyartanításba
- interdiszciplináris tartalmak megjelenítése

Módszertani megújulás

- a tanítás-tanulás folyamatjellegében való gondolkodás
- a játékos, élményközpontú tanulói tevékenységekben való gondolkodás
- anyanyelvi kompetenciák fejlesztése

Pedagógiai újdonságok

- a tanári szerep megváltozása
- új pedagógiai gyakorlatok megjelenítése
- a térségen belüli sokszínű nemzeti arculatunk bemutatása
- taneszközháttér újdonsága.

A *Műzsák tánca* taneszközcsomag moduláris felépítésű, amely lehetőséget ad a tanárnak, hogy a tanulócsoporthoz érdeklődésének, felkészültségének megfelelően válogasson, és az egyes modulokat szelektálva építse be a tanítás-tanulás folyamatába” (Gecsei 2021a: 49–50).

A tananyagtartalom válogatását meghatározta, hogy tanítványaink ismerjék meg regionális, művelődéstörténeti örökségüket, és integratív elemek kerüljenek be a magyartanításba. Értékszemlélet és kulturális szokások kialakítása állt a fejlesztések középpontjában.

Integratív elemek a taneszközcsomagban:

- Anyanyelv
- Regionális köznyelv
- Folklór
- Művelődéstörténet
- Játék
- Ének-zene
- Életmód

- Hagyományok
- Helytörténet
- Épített és természeti környezet
- Kisebbségi kultúra, a német nemzetiség kultúrája

Képességfejlesztő taneszközök:

- Kártyajátékok
- Társasjátékok
- Puzzle
- Videóanyag
- Időszalag
- Napló
- Túraútvonalak
- Kézműves játékok
- Városi séták

30 órás akkreditált továbbképzési program is kapcsolódott az új szemléletmód kialakításához. Elkészült a regionális kultúra helyi tanterve is, már nem csak a magyarban, hanem szinte minden műveltségterületben megjelent a helyi tartalom. A program alapjául szolgáló taneszközök egy éven át 2500 tanuló körében, több iskolatípusban bevérvizsgálattal kipróbálásra kerültek.

3. kép

A taneszközcsomag logója

A taneszközcsomag egyik modulja a *Nyelvünkben élünk* modul, amelynek szerzői Gecsei Edit, Holpár Gabriella és Horváthné Varga Edit.

A Nyelvünkben élünk modul a tanítási gyakorlatban

A modul a térségre jellemző dialektológiai és nyelvtörténeti vonatkozású ismereteket tanítja többféle eszköz és tevékenység segítségével: játékokkal, nyelvi fejlesztő feladatokkal, a tájnyelv jellegzetességeit és a régió nyelvtörténeti emlékeit feldolgozó részekkel.

Nyelvtörténeti séta

Nyelvtörténeti sétára hívtuk tanítványainkat szülőföldünkön a *Soproni szójegyzék*, a *Soproni virágének* és a *Tihanyi apátság alapítólevele* nyomán (Gecsei 2021b). Egy hétvégén Pannonhalmára kirándultunk, ahol megnéztük az apátságot és a nyelvemléket. Egy másik hétvégén Sopronba vittük tanítványainkat, és a Múzsák nyomában Sopron utcáin modul alapján városi, művelődéstörténeti sétát tettünk, azután a levéltárban megnéztük a soproni nyelvemlékeket. A nyelvtörténeti séta során számos módon dolgozhatták fel a tanulók a nyelvemlékekkel kapcsolatos főbb ismereteket. Úti beszámolót írhattak, idegenvezetők, tárlatvezetők lehetek, plakátot, tablót, ppt-t, pókhálóábrát készíthettek, kérdéseket fogalmazhattak meg a nyelvemlékeket bemutató könyvtárosokhoz és levéltároshoz. A korábbi évszázadokban született szövegek megfigyelései hozzájárultak a mai és a korábbi nyelvállapot különbségének a felismeréséhez.

Beszédes földrajzi neveink

A nyelvtörténeti múltból a jelenbe vezető utat követjük, ha a földrajzi neveket vizsgáljuk. Kutatómunkára hívtuk tanítványainkat, hogy megismerjék településük nevének eredetét. Kiss Lajos *Földrajzi nevek etimológiai szótára* és egyéb helytörténeti kiadványok segítettek a munkát. Megyénk térképéről különböző típusú helységneveket gyűjtöttek a tanulók csoportmunkában. Mindegyik csoport más-más jellegzetességre keresett példát:

- A név az illető táj jellegzetességeire utal, például *Kunsziget*.
- A helység neve személyre utal, például *Mihályi, Páli*.
- A helység nevében népnév szerepel, például *Kunsziget*.
- A helység nevében foglalkozás szerepel, például *Halászi*.
- A helység neve birtoklásra utal, például *Petőháza*.

Ezt követően bemutatkoztak a települések, elmondták, honnan kapták nevüket. Az egyik csoport fantáziafogalmazást írt, hogyan képzelnék el a névadást. A másik csoport tanulói utánanézték, hogy milyen eredetmonda fűződik a névadáshoz. Változatos tanulói tevékenységformákkal dolgoztunk az egyéni munkától a páros munkán át a csoportmunkáig. A Tudom, Tudni akarom, Megtanulom grafikai szervezővel is kipróbáltuk a földrajzi nevek tanítását, tanulását. A TTM táblázatot a tanultak összefoglalásakor használtuk. Tanítványaink fantáziáját és a nyelvi humort fejlesztettük, amikor tréfás eredetmondák írása volt a feladat az *Árpás*, *Vásárosfalu*, *Zsebeháza*, *Csapod* helységnevekhez kapcsolódva. A diákok utánanézték, hogy a helységnevekhez a már meglévő szakirodalom szerint milyen eredetmondák kapcsolódnak. Célunk az volt, hogy keressenek, kutassanak is a gyerekek a kreatív íráson kívül.

A mai gyerekek már nem nagyon ismerik a távirat fogalmát, így újszerűnek találták a táviratjátékot, amelyet szülőföldünk földrajzi neveivel játszottunk, például: *Fejtsd meg a titokzatos távirat szövegét!*

Melyik helységbe kell utaznod? Holnap délután 4 óraker várlak annak a falunak a határában, amelynek...

- a termőföldje agyagos. (Agyagosszergény)
- neve a falu csekély kiterjedésére, méretére utal. (Zsebeháza)

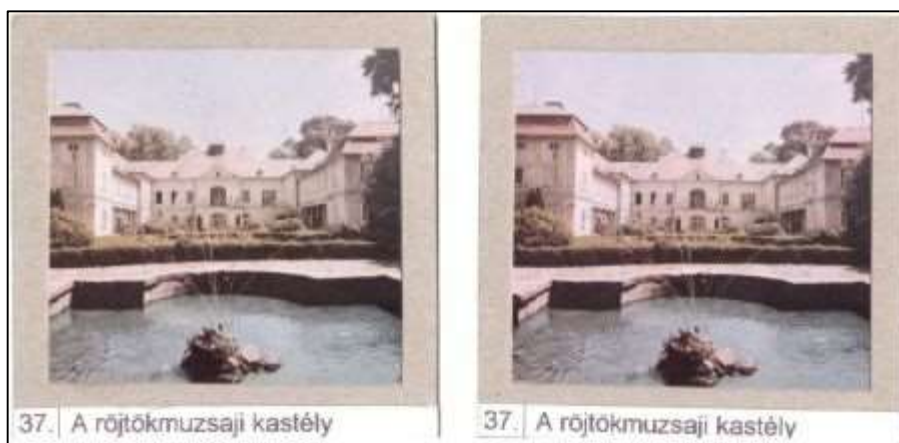
A megfejtések után mindig alkotói munka következett kreatív gyakorlatként. A feladathelyzet: *Ha te lennél a táviratfeladó, milyen szöveget írnál, ha: Rábasebesre, Fertőbozra, Szilsárkányra hívnád a barátodat?*

Óra eleji ráhangoló villámfeladatként gyakran játszottunk nyelvi játékokat, amelyek szintén a Rábaközhez kapcsolódnak. A *Beszélő helynevek* játék képzeletbeli túrára hív.

Melyik település írhatná magáról?

- Tárva-nyitva állok előtted, órák hosszat várok rád, 7 betűből állok. (Kapuvár)
- Megyeszerte így csúfolnak szóban: Nekidűnek falumbéliek a ködnek. Nevem férfinévből eredő név, -i képzős változata. 4 betűből állok. (Páli)
- Olyan kis település vagyok, ahol csak egy ház áll, 11 betűből állok. (Egyházásfalu)

Biztos helyesírással művelődéstörténeti emlékeink nyomában címmel szójegyzéket állítottunk össze, amely művelődéstörténeti értékeink megnevezéséről, helyesírásáról szól a Győri Balettől a Püspökváron át a Fertőmelléki-dombság helyesírásáig. A szójegyzék felhasználható tollbamondás írására, a helyesírás gyakorlására egyaránt. A helyesírási szójegyzékhez kapcsolható a *Memória* társasjáték, amely a régió művelődéstörténeti értékeit mutatja be a fertői Esterházy-kastélytól a tényői Falumúzeumig (4. kép). 80 darab kártyából áll, a játékszabály szerint, ha megtalálják a kártya párját, amely ugyanazt a képet ábrázolja, és helyesen válaszolnak a mellékelt helyesírási kérdésekre egyikére, felvehetik a párt. Helytelen válasz esetén a másik játékos elnyeri a páros kártyát és a forgatás jogát. Az lesz a győztes, aki a legtöbb páros kártyát gyűjti össze. Ez a kártyajáték nagyon nagy sikert aratott a tanulók és a kollégák körében is. Szerettek vele játszani, miközben úgy fedezték fel és úgy gyakorolták a térség művelődéstörténeti emlékeinek helyesírását, hogy észre sem vették. A játék közben a helyesírási szabályokat is folyamatosan felidéztek.

4. kép

Memória kártyajáték

Híres nyelvészeink

Megyénk településeihez több híres nyelvész munkássága kapcsolódik. Különböző információhordozók használatával, az életkornak megfelelő önállósággal, az egyéni munkától a páros munkán át a projektmunkáig sokszínű tevékenységformákat végeztek a tanulók, hogy megismerjék a megyénkben élt híres nyelvészek munkásságát. *Ki kicsoda?* címmel egy táblázatot töltöttek ki (1. táblázat).

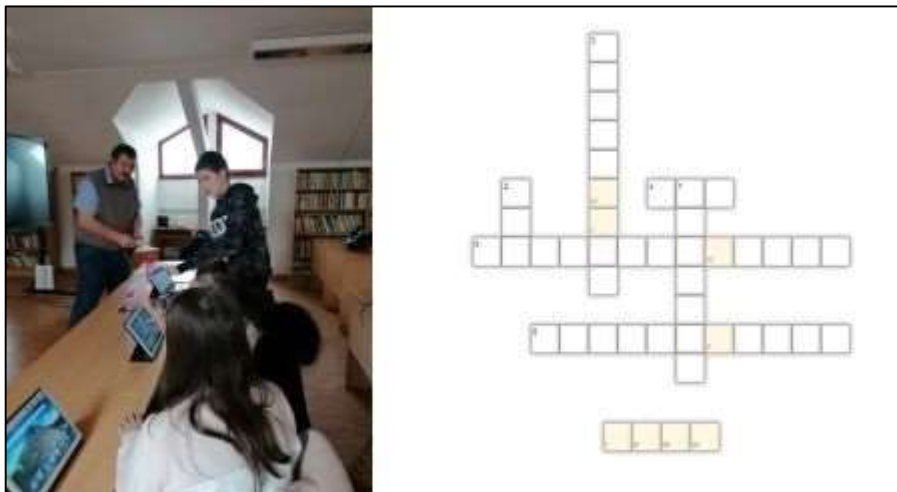
1. táblázat

A *Ki kicsoda?* játék anyaga

Név	Melyik településhez kapcsolódik?	Hogyan kapcsolódik a helyhez?	Munkája, tevékenysége	Legjelentősebb műve
Czuczor Gergely		Bencés papköltő		A magyar nyelv szótára
Huszár Gál				
Kazinczy Ferenc				
Rát Mátyás			Az első magyar nyelvű hírlap, a Magyar Hírmondó szerkesztője	
Szenczi Molnár Albert				
Gombóc Zoltán		A Soproni Magyar Társaság tagja		
Zsirai Miklós	1892 Mihályi			
Révai Miklós				

Kvízjáték keretében idéztük fel, melyik nyelvészünkhöz milyen tevékenységek tartoztak. *Ki kicsoda?* játékot játszottunk, keresztrejtvényt készítettünk, életúttérképet terveztünk, drámapedagógiai játék keretében előadtuk nyelvészek párbeszédét, találkozását.

Az online oktatás idején lehetőségünk volt több feladat digitalizálására. Így az oktatás során a LearningApps, a Redmenta és más eszközök segítségével digitális formában is elkészítettünk néhány feladatot, ezáltal a gyerekek online is tudtak feladatokat megoldani: keresztrejtvényt, életúttérképet készíteni (5. kép).

5. kép

Keresztrejtvény – digitális oktatás

A *Köztünk éltek...* feladatsorban arra kerestünk választ, hogyan őrizte meg az utókor nagy nyelvészeink emlékét. Játékos feladatok sokaságával emlékeztünk meg híres nyelvészeinkről, miközben tanítványainkat újabb nyelvi játékok alkotására buzdítottuk. Ezek a feladatok játékos feladathelyzeteket, tevékenységeket kínáltak, fejlesztették tanítványaink szókincsét, digitális kompetenciáját, együttműködési készségét, miközben új ismeretekkel gazdagodtak. Emléktáblát terveztünk nyelvészeink tiszteletére, emlékük megőrzésére. Meg kellett adni a tábla méretét, anyagát, színét, milyen szöveg lenne rajta, milyen betűtípussal írják a szöveget, milyen rajz vagy dombormű jelenne meg az emléktáblán. Le kellett rajzolni ezeket a terveket, és a tanulók szóban beszámoltak arról, hova tervezik elhelyezni őket. Emléktábla-avatásra beszédet írtak a gyermekek, amelyben a nyelvész tevékenységét méltatták. Volt olyan iskola, ahol el is készült az emléktábla, és az avatóünnepség során felkerült az intézmény falára.

Nyelvjárásaink, a tájnyelv tanítása

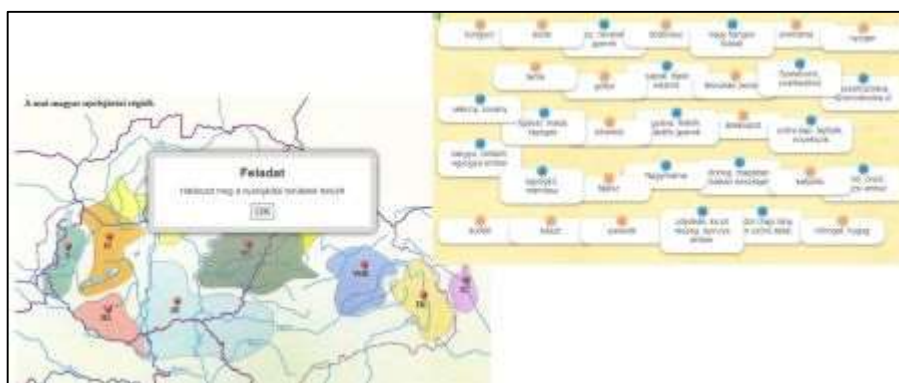
Nyelvjárásunk tanításakor szem előtt tartottuk, hogy bemutassuk a tájnyelvi szavak gazdagságát, és felhívjuk a diákok figyelmét arra, hogy egy-egy szót másképpen is lehet mondani, mint ahogy a köznyelvben használjuk. Nagy meglepetést keltett, amikor kiderült, hogy a *rénye* tájszónk a tojásrántotta kolbással tájnyelvi megfelelője. A középiskolába kerülve sok tanulónál megfigyelhető

hangtani és szóképzéssel kapcsolatos különbség, ami miatt társai kinevetik, kigúnyolják, esetleg még ki is közösítik őket. Beszélgetőkör keretében lehetőségük nyílt ezeknek a problémáknak a megbeszélésére és annak tisztázására, hogy: „Amit mondunk, az csak egyik helyes verzió, ami nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy egy másik általunk akár sosem hallott forma is lehet helyes” (Parapatics 2019).

A mai magyar nyelvjárások területi megoszlását térképen mutattuk be, miközben megszólaltattuk területi nyelvváltozatokon szövegrészleteket. A tanulók csoportmunkában emlékeztető feljegyzést készítettek azokról a jelenségekről, amelyek eltérnek a köznyelvtől: magánhangzók, mássalhangzók, szavak, nyelvtani szerkezetek megfigyelése volt a cél. Néhány példa megfigyelésével a magyar nyelvjárások hangtani, szóképzéssel kapcsolatos jellemzőinek összevetése után tanulói beszámolók hangoztak el, majd a térségünkben előforduló nyugati nyelvjárás jellegzetességeit figyeltük meg és összegeztük. A csoportvezetők beszélgetőkör keretében adtak számot megfigyeléseikről.

Megismerkedtünk a tájszótárakkal, az *Új Magyar Tájszótárral* (ÚMTsz), a *Mihályi tájszótárral* (ez a Rábaköz tájszótárát tartalmazza). A „szótárázást”, a tájszók gyűjtését a saját és a többi nyelvjárási régióból páros vagy csoportmunkában végeztük. Minden páros vagy csoport másik régiót kapott. Tájszókot kellett kikeresni, kijegyzetelni jelentésüket, előfordulási helyüket. *Fordított feladatként* arra a kérdésre kerestük a választ, hogy melyik köznyelvi szót ejtik így térségünkben: *árnyék, aptya, gyün, doktorho, lán, köll*.

Digitális oktatás keretében is megoldhatók lettek a feladatok, egy újabb projekt keretében kipróbáltuk, hogyan működik így a nyelvjárások tanítása (6. kép). LearningApps tankocka segítségével szemléltettük a nyelvjárási területeket. A nyugat-dunántúli régió jellegzetes tájszóit hangoztattuk el, párosítottuk a tájszókat a megfelelő jelentésekkel.

6. kép

Nyelvjárási területek, tájszók

Akasztófajáték tankockát is készítettünk (7. kép), a tankocka alkalmazása során a képeket kellett társítani a megfelelő tájszókkal.

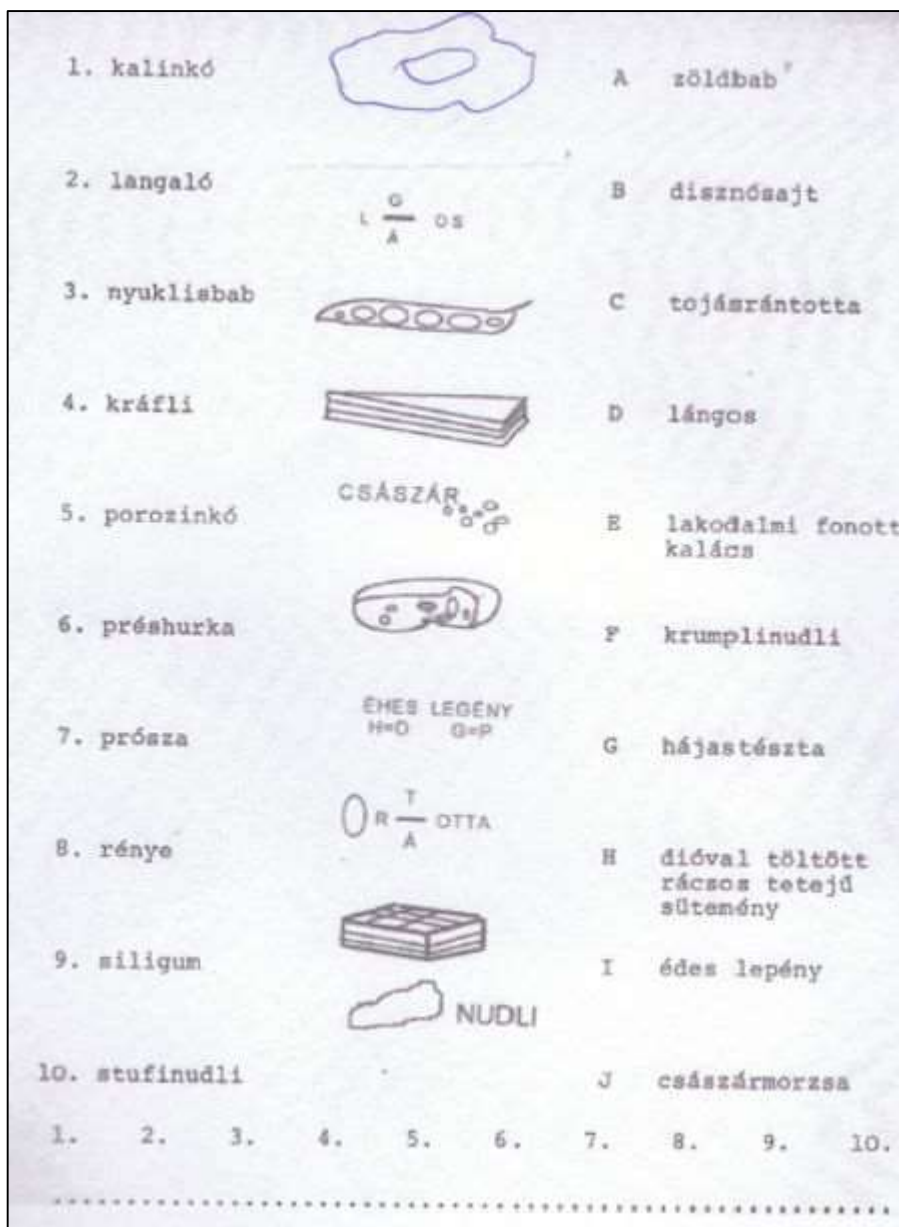
7. kép

Akasztófajáték

Tájszavas ételek

A rábaközi ételeket bemutató tájszók megfejtése komoly kihívást jelentett. A feladat a következő volt: *Párosítsd a tájszókat a jelentésekkel, majd add meg a köznyelvi megfelelőjüket! Segítenek a képek. Kérdezd meg szüleidet, nagyszüleidet, hogy nevezték ezeket az ételeket!*

A rábaközi ételeket felidéző szavak elfelejtett szavak voltak, de a szülői ház és a Mihályi tájszótár segített. Megtanultuk, hogy milyen fontos a tájszótár ismerete és használata. Nagymamák, dédszülők is részt vettek a felfedező munkában, sőt elkészítették azokat az ételeket, amelyek már sok esetben csak a dédszülők konyháján fordultak elő. A régi ételek a tájjellegű ételek világát idézték fel, és tanítványaink élményként fedezhették fel a régi ízeket. Az előzetes beszélgetések, valamint a feladatban megjelenő rajzos illusztrációk segítettek megfejteni az ételek nevét. Volt olyan iskola, ahol szabadidős tevékenységek keretében *Ízvadászat* címmel főzőversenyt szerveztek, amelynek keretében jellegzetes ételeket kellett készíteni. Egy másik intézményben régi rábaközi receptgyűjteményt állítottak össze a tanulók.

8. kép

Rábaközi tájszók, rábaközi ételek

Tájszók – emberi tulajdonságok

Az emberi tulajdonságokat kifejező rábaközi tájszókkal is foglalkoztak a gyerekek (9. kép). A feladat így szólt: *Párosítsd az alábbi tájszókat jelentésükkel, majd add meg köznyelvi megfelelőjüket! Kérd szüleid, nagyszüleid segítségét! Segítenek a képek és a Mihályi tájszótár is.*

1. bönhec		A szeleburdi
2. csetebota	PSÁMCÁS	B pufók
3. gabórja	 + TOS	C hóbortos (ember)
4. gígeles	VÉYELK	D mamlasz
5. kelekóla	 BURDI	E nagyevő, kövér (ember)
6. nyizger	SYAONV	F kevély
7. pofitos		G durva (ember)
8. teszetosza	M + + SZ	H csámpás lábú (ember)
9. vakabula	DURK + VA	I sovány

9. kép

Rábaközi tájszók, emberek tulajdonságai

Kiderült, hogy a felsorolt szavakat egyáltalán nem ismerik már a családban a szülők, a nagyszülők sem. Az illusztrációk és a tájszótár segítette a megfejtésben. Minden szó jelentését megbeszéltük a beszélgetőkörök keretében, ezek nagyon fontos tevékenységek voltak, mert a gyerekek elmondhatták észrevételeiket. Gyakori volt tanítványaink körében az ahaélmény. Némelyik szó nagyon megtetszett a gyerekeknek, ezt követően szívesen használták mindennapi beszédükben, például: *pofitos*, *gaborja* szó. Megismerkedtünk az elektronikus könyvtár használatával is (1).

Kutatómunkára hívtuk tanítványainkat: érdeklődjenek környezetükben, vagy a Mihályi tájszótárban keressék meg a hangulatfestő tájszók jelentését: *zsubrák*, *tyutyumiska*, *tütyentett*, *trötyli*, *támlütyü*. Szófordítósi játékkal mutattuk be, hogy ma hogyan neveznénk ezeket az embereket. Jelentésmagyarázatokat írtunk a tájszókhoz, és beszélgetőkör keretében megbeszéltük, hogy milyen jellemvonásai lehettek ezeknek az embereknek, megszólaltattuk őket. Ezt követően páros és kiscsoportos munkában jellemzéseket készítettünk a tájszókhoz kapcsolódóan. Például: Milyen ember lehetett a *tyutyumiska*? Activity játékkal megjelenítettük az alakjukat, az ügyesen rajzoló diákok illusztrációkat is készítettek egy-egy szóhoz.

Szófejtő játék keretében a szavak jelentésrétegének megfejtése útján jutottunk el az összetett szavak jelentésének megfejtéséig, értelmezéséig, például: *bábakeresztés, asztalfiagyalázó, bagófészek, tetűhinta, bélbödön, messze öreganyám*. A felfedezés erejével hatott az *asztalfiagyalázó* szó jelentésrétegének a megfejtése, amely igen nagy meglepetést, élményt jelentett tanulóink számára. Mint megtudtuk, olyan ember, aki nem eszi meg, hanem elszórja az ételt. Ezen érdemes volt elgondolkodni, ragyogó fogalmazások, páratlan esszék születtek ezzel kapcsolatban. Így jutottunk el a tájszók megfejtésétől a Mihályi tájszótár használatával a kreatív szövegalkotásig. A játékos tájnyelvi feladatok érdekességet, sokszínűséget vittek a tanórába.

Ezek a gyakorlatsorok bizonyították, hogy a tájszók és a nyelvjárástani ismeretek is taníthatók az általános iskolai korosztály körében: „...a nyelvjárástani ismeretek legalább olyan színesen taníthatók, mint az iskolai anyanyelvi órák bármelyik más témaköre. A nyelvjárással való ismerkedés és a pozitív attitűd kialakítása közben ugyanúgy fejleszthetjük a tanulók olvasás és hallás utáni szövegértését, szótárhasználati kompetenciáját, toleranciáját és empátikus készségeit, de a nyelvjárással hangtani, alaktani és mondattani jellemzőinek tárgyalásakor, illetőleg az alaki, jelentésbeli és valódi tájszavak segítségével korábbi, más témaköröket érintő ismereteiket is feleleveníthetjük, gyakoroltathatjuk” (Parapatics 2011).

A névcsúfolók és a falucsúfolók

A névcsúfolók és a falucsúfolók a költészet világát, a nyelvi humort helyezték előtérbe a tanórán. Szellemes gondolkodás jellemzi világukat. Érdekes, hogy a csúfolók mindig a hibákra mutattak rá, és mindig a szomszéd falut csúfolták. Tanítási célunk a nyelv játékosságának, sokszínűségének megfigyeltetése, a szókincsfejlesztés és a kreatív szövegalkotás fejlesztése volt. A páros és a kiscsoportos tanulói tevékenység volt jellemző e témakör tanítására.

Gyakran előforduló névcsúfolók a Rábaközben:

- Ádám, batyut visz a hátán!
- Elemér, neked tojik az egér!
- Katica, körmüllön meg a cica!

Beszélgetőkör keretében megbeszéltük, hogy kit miért csúfoltak. További kreatív gyakorlatokként újabb alkotásokra buzdítottuk tanítványainkat: *Folytasd a névcsúfolókat!*

- Ernő...
- Kati...
- Lajos...

Ezt követően tanítványaink maguk is szívesen alkottak névcsúfolókat. „Kicsúfoltuk” az egész osztályt. Izgalmas feladatot jelentett nemcsak hangulati, hanem jelentéstani szempontból is a falucsúfolók megfejtése, hogy kit miért csúfoltak.

- Kanyar, mint a k^uonyi bika.
- Gurul, mint a gy^uorai gomb^uóc.
- Pipás, botos miháljak...

– Neki düllünk, mint a pálijak a ködnek (Kiss 1979).

A Mihályi tájszótárban nézhetek utána tanítványaink, hogy a csúfolók milyen hibákra mutattak rá. A tájszókon kívül falucsúfolók, időjósok, szólások is tartalmaznak a Rábaközhez fűződő kifejezéseket. A páli falucsúfoló története a következő: Nekidúnek, mint páliak a ködnek. A páliak réges-régen nagyon sok hajdinát vetettek, de az öregek szerint Péter-Pálkor a leereszkedő köd elviszi a termést. Ezért a kisbíró kidoboltatta, hogy aki csak mozogni tud, jární képes, menjen a falu határába, és el kell nyomni a ködöt. A páliak annyira nyomták a ködöt, hogy eltaposták a hajdinaföldet.

A humor és a jókedv természetesen jó hangulatot teremtett a magyar nyelvi órán is. Mindig nagy volt a csodálkozás, a felfedezés, hogy elődeink milyen jó humorérzékkel rendelkeztek, és milyen jó megfigyelők voltak.

Jellegzetes szókapcsolatok, szóláshasonlatok

A tájegység jellegzetes szókapcsolatait és szóláshasonlatait egyéni és páros munka keretében értelmeztük. A nyelvi sokszínűség felfedeztetése, az állandósult szókapcsolatok és szólások jelentésének értelmezése és a szókinccsgazdagítás volt a feladatok fő célja. A tájegység jellegzetes szókapcsolataival ismerkedtünk meg a Mihályi tájszótár segítségével. Néhány szólás:

- Megfejjük a kutágost. → Mondják a gyerekek, ha nincs tejük.
- Főkéne, ha az ágy is főkéne vele. → Lusta
- Borra mosdik, kóbásszó törűközik. → Jómódban van
- Ha szarba markul az is arannyá válik a kezibe. → Minden sikerül neki
- Az adósság ettálbul eszik az emberrel. → Szüntelen gond (Kiss 1979)

Beszélgetőkör keretében megfejtettük a népi bölcsességek jelentését, arról is beszélgettünk, hogy ezek jellemzőek-e a mai világunkra. A népi bölcsességek tanító célzata meglepte a gyerekeket. Elcsodálkoztak a nyelvi kifejezésmód gazdagságán, szemléletességén, hogy egyetlen szóra, például a *lusta* kifejezésére mennyire jellemző a szókapcsolat.

A megbeszéltek után a tanulók már önállóan próbálkoztak a nyelvi sokszínűség felfedezésével. Az állandósult szókapcsolatok megkülönböztetése és a szókinccsgazdagítás céljával vizsgáltuk meg a térség egy-egy szóláshasonlatát. Arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy miért olyan kifejezőek ezek a szóláshasonlatok. Képrejtvényt, illusztrációt is készítettek a gyerekek, annyira megtetszettek nekik a szemléletes kifejezések.

Példák:

- Az ablakon szórják be neki.
- Annyi a pénze, mint békának a tolla.
- Hangyák vannak a fenekében.

Játékos gyakorlatok

Szófejtő gyakorlatok keretében oldották meg a tanulók az alábbi tájszók értelmezését, valamint magánhangzók és mássalhangzók segítségével fejtették meg, hogy mit jelentenek a szavak. Például: *kergeberge – OLODOBNS, teráta, – ENEDERTLN, zsombor – AKAÓSZJT*

Hasonló játékokat készítettek az alábbi szavakkal: *peleszke, dödörösész, cepedliz, tütyműty, tőprődik*. Ezek a nyelvi játékok segítették a nyelvi sokszínűség felfedeztetését, a szavak jelentésárnyalatának felismerését, és hozzájárultak a tanulók szókincs gazdagításához. Megfigyeltük a szókapcsolatok gazdagságát, és a megfejtéseket, majd illusztrációkat készítettünk az alábbiakhoz:

- Belepte a dér a fejét.
- Úgy néz az emberre, mint a vasvilla.
- Kinyílik a csipája.

Az évszakra utaló szókapcsolatok nem csak az alsós, hanem a felső tagozatos gyerekek között is nagy sikert arattak.

Példák:

Milyen évszakra utalnak az alábbi szókapcsolatok?

- Kisül a béka szeme a vízben.
- Varrják a sárt.
- Megrázta Gergő a szakállát.

Tehetséggondozás, közösségfejlesztés

Örökségnapokat rendeztünk, ahol mesteremberek és mesterségek mutatkoztak be. Daloltunk, táncoltunk, a gyerekek maguk is alkothattak: korongoztak, szatyrot fontak, faragtak, peracet vertek. Tájnyelvi vetélkedőket rendeztünk a Rábaközben, amelyen a Rábaköz iskolái vettek részt. Első versenyünket az Írók Alapítványa támogatta.

Feladathelyzetek a vetélkedő írásbeli fordulójából:

- Tájnyelvi szövegben a tájszók aláhúzása, értelmezése, majd a szöveg köznyelvre fordítása.
- Tájszófejtő: jellegzetes rábaközi ételek és jelentésük összekapcsolása a csörgétől a langalón át a porozingóig.
- Főzőcske: tájszókkal írták le egy-egy jellegzetes rábaközi étel receptjét.
- Emberek és tulajdonságok párosítása után arra kellett választ adni, hogy milyen emberek azok, akiket a felsorolt hangulatfestő tájszókkal jellemeztünk.
- Szólamagyarázat: megmagyarázták a rábaközi szólások jelentését.
- Kreatív írásgyakorlatként megírták az iskola székhelyének csúfolóját.

Az együttes élmény, a közösségteremtés és a játékos tanulás közelebb hozta egymáshoz a tanulókat. Nemcsak ismereteket szereztek, hanem nagyon jól is érezték magukat, és élményeket is gyűjtöttek.

Összegzés

A *Nyelvünkben élünk* modul fejlesztésekor a cél a nyelv élő kötelék szerepének a bemutatása és megélése volt tanulói tevékenységformák segítségével, és a Rábaköz nyelvi örökségének a tanítása. A modul témaköreiből a szaktanár szabadon válogathatott az adott korosztály és tanulócsoporthoz érdeklődési körének, felkészültségének és fejlesztendő képességeinek megfelelően. A *Nyelvünkben élünk* modul felhasználási területe tanórán és tanórán kívüli tevékenységek körében történt változó óraszámokban, 15–20 óra között. A kipróbálás tapasztalatait kérdőíves módszerrel rögzítették a kollégák, és egy értékelési táblázatot töltöttek ki (2. táblázat), amelyhez személyenként egy esszé is kapcsolódott.

2. táblázat
A kipróbálás eredményei

Szempont	Pontszámok átlaga
Taníthatóság	4,8
Tanulhatóság	4,7
Tantervi követelmények	4,9
Újszerűség, eredetiség	5
Szakmai megbízhatóság, korszerűség	5
Lélektani szempontok	5
Motiválás	5
Didaktikai, szakdidaktikai kimunkáltság	5
Logikai rendszerszerűség	4,9
Nyelvi kommunikációs követelmények	4,9
Nevelési szempontok	5
Életszerűség	5
Műfaji kritérium	4,8
Előzetes kipróbálás	4,9

A modul jelentőségét több kolléga abban látta, hogy a hely szellemét bemutató anyag került az iskolába. Egy csokorra való idézek a kollégák véleményéből: „A modulok választási, válogatási lehetőséget

nyújtanak a tanároknak, sokféle cél megvalósítható általuk, a gyerekek számára vonzóak. A falusi gyerekekben felébreszti az igényt családjuk, környezetük megismerésére, megbecsülésére. Növeli önbecsülésüket.” „Miközben Európa kapuján kopogtatunk, kicsúszik, elillan kezünk közül hagyományunk, eredeti szépségünk, önazonosság-tudatunk, pedig ez az egyetlen- csak ránk jellemző értékünk, amit magunkkal vihetünk. Ez az, ami régi házaink, népviseletünk, játékaink, mesterségeink, dalaink, tájszavaink őriznek meg, ami még ott van a falvakban, de legfőképp a családi hagyományokban. Az apáról fiúra szálló mesterségekben, a nagymamák meséiben. Ott van a városi házak kopottas emléktábláin. Itt van körülöttünk, a megyében, a városban, a faluban, a házunkban, a családjunkban, a vérünkben, és nem is tudunk róla. Fel kell kutatnunk, és birtokba kell vennünk: ez a második honfoglalás.”

Nyelvi örökségünk sokszínűségének megismertetése és megbecsülése volt a modul célja. A sokszínűség elfogadása magyar identitásunknak és európaiságunknak is feltétele. Ebben sokat tehet és tett a regionális kultúra. A program tanítására felkészítő tanfolyamok 5 éven keresztül avatták be a kollégákat a regionális kultúra tanításába. A résztvevő tanárok és tanulók képességbeli fejlődésen, magatartásbeli változáson, személyiségfejlődésen mentek át. Érzelmi kötődés alakult ki a táj, a régió, a tanulók és a tanárok között. Miért fontos a nyelvjárások témája az iskolában korunkban is? „A nyelvi tudatosság fejlesztésekor nem arról van szó, hogy mindenki tanuljon meg minden lehetséges regionális sajátosságot és tájszót, hanem arról, hogy egy általa szokatlannak tartott nyelvi formáról ne az legyen az első gondolata, hogy rossz, helytelen. Azokban az országokban, ahol az emberek tisztában vannak a saját nyelvváltozatuk hangtani, alaktani és szókinccstani sajátosságaival, megértőbben viszonyulnak a számukra különösen hangzó, másik régióra jellemző formákhoz is. Ma, amikor a tolerancia és a különbözőség tiszteletben tartása a cél az élet számos területén, nem lenne szabad elfeledkeznünk a nyelvi sokszínűség elfogadásáról sem. Számos kutatás bizonyítja, hogy a nyelvi alapú diszkrimináció létező jelenség. Nemcsak rajtuk, de a leginkább rajtuk múlik, hogy a felnövekvő nemzedékek tagjai, a leendő munkavállalók és szülők hogyan viszonyulnak szűkebb és tágabb környezetük természetes nyelvi sokszínűségéhez, és hogy a magyarok mentalitása elmozdul-e a megbecsülés és az elfogadás irányába. Ez ugyanis feltétele (bár természetesen nem az egyedüli) európaiságunknak és szilárd magyar identitásunknak egyaránt” (Eriksson 2019).

Irodalom

- Eriksson Zsófia 2019. „Otthonosan és biztonságosan mozogni a nyelvben – Beszélgetés Parapatics Andrea nyelvessel. *Modern Iskola*. <https://moderniskola.hu/2019/03/otthonosan-es-biztonsagosan-mozogni-a-nyelvben-beszelgetes-parapatics-andrea-nyelvessel/> (2022. május 6.)
- Forgács Anna – Horváth Zsuzsanna 2006. A regionális kultúra tanításáról In: Sipos Lajos (szerk.) *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*. Krónika Nova. Budapest.914–921.
- Gecsei Edit 2021a. A hely nyelvi örökségének tanítási lehetőségei. In: Pomozi Péter – Rási Szilvia – Tóth Zsolt (szerk.) *Magyar nyelvjárások napja 2020. Örökség és jövőkép*. Magyarságkutató Intézet. Budapest. 47–65.

Gecsei Edit 2021b. Nyelvtörténeti séta. *Anyanyelv-pedagógia* 4. <https://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=940> (2022. május 6.)

Kiss Jenő 1979. Mihályi tájszótár (Rábaköz). Akadémiai Kiadó. Budapest.

Parapatics Andrea 2011. Pozitívan a nyelvjárásokról – az iskolában is. *Anyanyelv-pedagógia* 4. <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=347> (2022. május 6.)

(1) Magyar Elektronikus Könyvtár. <https://mek.oszk.hu/> (2022. május 6.)

Gecsei, Edit

Teaching our linguistic heritage

Incorporating regional culture into the teaching of Hungarian offers diverse opportunities for language education and personal development. The Living in our Language module deals with teaching our linguistic heritage. Based on the observation of the permanence and change of language, we move from etymology to vocabulary building, from the recognition of the beauty of dialects to the community-building power of regional vernaculars. We learn about the thinking and life of our ancestors by exploring the layers of meaning in everyday life, food, human qualities and dramatic games. We will experience the playfulness and diversity of the vernacular by recalling 'folk and village ridiculers' and language games. Understanding through experience, learning together, developing creativity and a sense of belonging are key elements in the teaching of linguistic heritage. The tasks are based on a variety of learning organisation methods, developing students' text-comprehension, vocabulary competence, creativity, cooperation, value orientation, positive attitudes and tolerance.

Kulcsszók: nyelvi örökség, regionális köznyelv, nyelvjárás, nyelvi játékok, taneszköz

Keywords: linguistic heritage, regional vernacular, dialect, language games, learning tool

Az írás szerzőjéről

Gecsei Edit

programvezető

Rábaközi alkotó-fejlesztő műhely

Páli

gecseiedit21[kukac]gmail.com